

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філологічний факультет
Кафедра української мови імені проф. Івана Ковалика

САКРАЛЬНА МІКРОТОПОНІМІЯ УКРАЇНИ

Магістерська робота
студентки VI курсу
спеціальності 014 Середня освіта
(українська мова та література)

Дзюби Вікторії

Валентинівни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент **Сокіл-Клепар Н.В.**

Львів — 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	7
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІКРОТОПОНІМІКИ	7
1.1. Історія українського мікротопонімікону та її дослідники. Термін «мікротопонім»	7
1.2. Сакральні локуси як об’єкт ономастичних студій	16
1.3. Характеристика джерельної бази	21
РОЗДІЛ 2	28
ТИПОЛОГІЯ САКРАЛЬНОГО МІКРОПРОСТОРУ	28
2.1. Відапелятивні мікротопоніми	28
2.1.1 Мікротопоніми, мотивовані апелятивом «святий», «рай»	28
2.1.2 Мікротопоніми, мотивовані апелятивом «хрест»	32
2.1.3. Мікротопоніми, мотивовані назвами культових споруд	35
2.2 Відонімні мікротопоніми	43
2.2.1. Мікротопоніми, мотивовані агонімами	44
2.2.2. Мікротопоніми, мотивовані теонімами	46
2.2.3. Мікротопоніми, мотивовані геортонімами	48
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56
ДОДАТОК. Показчик сакральних мікротопонімів	61

ВСТУП

Власні назви – це важливий елемент словникового складу мови. Онімів у кожній мові особливо багато. Всі вони привертають увагу дослідників тому, що відображають не тільки мовні, а й позамовні явища. Із середини ХХ ст. в українській ономастиці почали активно досліджувати найменування дрібних географічних локусів окремих регіонів України здебільшого на синхронному рівні, вивчати семантику мотивувальних баз мікротопонімів, їхні структурно-словотвірні особливості, рідше – досліджувати власні найменування в етнолінгвістичному чи антропоцентричному руслі.

Мікротопонім – локальний природний або ж антропогенний об'єкт, що має вузьку сферу застосування. Такі власні назви за своєю суттю та вмотивованістю найтісніше пов'язані з апелятивами. На думку ономастів, до мікротопонімів варто залучати мікрогідроніми (назви природних чи створених людиною водних об'єктів), мікроойконіми (назви населених пунктів), мікроороніми (назви хребтів, гір, впадин, долин, ярів, ущелин), мікрохороніми (назви місцевостей), мікроспоруди (назви криниць, мостів, будок, кордонів тощо).

Мікротопоніми – локальні географічні назви – містять у собі цінну різнорідну інформацію. Особливо приваблюють вагомістю та маловивченістю саме сакральні мікротопоніми. Мікротопоніми втілюють відомості про локус, який іменують. Назви дрібних географічних об'єктів є дуже непостійними, оскільки не фіксуються на картах, їх знають і вживають лише жителі певного населеного пункту. Часто, коли змінюється покоління, то змінюються і самі найменування. Інколи буває так, що деякі населені пункти зникають зовсім, а з ними зникає і великий пласт онімної лексики.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення сакральних мікротопонімів як релігійно-культурної спадщини народу. Такі найменування

потрібно фіксувати, пам'ятати та зберігати, оскільки велика частина мікротопонімів України у ХХ ст. поступово щезає із людської пам'яті.

Актуальність роботи зумовлена також і невеликою кількістю напрацювань у руслі сакральної мікротопоніміки.

Мікротопоніми нерозривно пов'язані з людиною, її діяльністю, способом життя та релігією. Сакральні ж мікротопоніми відображають духовність українців, їхню релігійну ментальність та духовні переконання.

Поняття сакральності реалізується в будові окремого простірного діапазону, який має певний міфічний чи конфесійний статус. Надприродні сили бувають злі (демон) та добрі (Бог). Такі назви в мікротопоніконі досить упереджені, оскільки упереджене саме відтворення ірреальних образів, об'єктів, місць тощо. Це все зводиться до ментальності народу, плоду його фантазії, постійної системи образів тієї чи іншої держави.

На сучасному етапі українська мікротопоніміка представлена широким діапазоном наукових досліджень. Детально проаналізовано мікротопонімію таких регіонів України: Чернігівсько-Сумське Полісся (Є. Черепанова), Чернівецька область (І.Чеховський), Підгір'я (О. Михальчук), Західне Поділля (Н. Лісняк), басейн річки Ужа (В. Баньої), південно-східне Поділля (О. Заїнчковська), північ Львівської області (О. Проць), східні райони Львівської області (Н. Яніцька), Сколівщина (Н. Сокіл), Івано-Франківщина (Н. Вебер), Покуття (Л. Білінська), Північна та Центральна Хмельниччина (І. Ординська та Я. Янчишина).

Варто зауважити, що сакральна мікротопонімія почасти входила до складу робіт. Саме тому наше дослідження є вкрай актуальним, оскільки назви розглядатимуться конкретніше в межах тематичної групи. Такий детальний аналіз допоможе виявити тенденції українців у сприйнятті й номінуванні локального простору.

Мета — здійснити комплексний лінгвістичний аналіз мікротопонімів Західної та Північної України, мотивованих релігійною лексикою.

Поставлена мета потребує розв'язання **низки завдань**:

1) зібрати матеріал шляхом виокремлення сакральних географічних назв зі «Словника мікротопонімів та мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» Г. Аркушина та з книги С. Павленка «Мікротопонімія Чернігово-Сіверщини».

2) простежити історико-теоретичний аспект української мікротопоніміки;

3) здійснити систематизацію, класифікацію та лінгвістичну інтерпретацію за семантико-мотиваційними та структурними принципами.

4) окреслити лінгвокультурологічні особливості сакральних мікротопонімів;

6) укласти реєстр зафіксованих сакральних мікротопонімів.

Об'єкт дослідження – сакральна мікротопонімія України, а саме: поля, ліси, верхи, долини, стежки, криниці, споруди, частини населеного пункту, мости та ін.

Предмет дослідження – семантико-мотиваційна та лінгвокультурологічна специфіка сакральних мікротопонімів України.

Джерельною базою дослідження є мікротопонімний матеріал, мотивований релігійною лексикою (близько **300** найменувань). Назви зібрано зі «Словника мікротопонімів та мікрогідронімів» у 2 томах, автора Г. Аркушина та «Мікротопонімії Чернігово-Сіверщини» С. Павленка.

Методи дослідження визначаються його метою і завданнями.

Описовий метод направлений на опис мікротопонімів і різних явищ, що з ними відбуваються.

Етимологічний метод – дозволяє простежити генезу мікротопонімів, виявити зв'язок між мікротопонімами та іншими групами лексики.

Кількісний метод, який заснований на підрахунку кількості мікротопонімів у досліджувальному матеріалі.

Практичне значення. Зібраний матеріал можна укласти як окремий словник сакральних мікротопонімів. Відомості, викладені в роботі, будуть корисними для досліджень у сфері ономастики, лексикології, діалектології, етнолінгвістики, історії мови тощо.

Обсяг і структура роботи. Магістерська складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел та переліку умовних скорочень.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІКРОТОПОНІМІКИ

1.1. Історія українського мікротопонімікону та її дослідники. Термін «мікротопонім»

Історія мікротопоніміки має тривалий час свого розвитку. 1957 р. чи не вперше О. Мельничук у своїй статті «Топоніміка Кодимського району, Одеської області» вжив термін «мікротопоніміка». Він його застосував для номінації полів, лісів, ярів та інших топографічних локусів¹.

У 1971 р. Т. І. Поляруш здійснила наукове дослідження мікротопонімів, метою якого було визначення спільних і своєрідних ознак словотворення гідронімів, мікротопонімів, ойконімів². Згодом назви місцевих мікрооб'єктів Рівненщини зібрав, систематизував та проаналізував Я. О. Пура³.

У 1996 р. І. Г. Чеховський опублікував кандидатську дисертацію «Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспеті (утворення на базі народної географічної термінології)». У ній автор розглянув мікротопоніми в історико-географічному руслі. До речі, автор зібрав понад 10 тисяч назв у 270 населених пунктах⁴.

Досліджуючи мікротопоніми Підгір'я, О.І.Михальчук взяла до уваги лексико-семантичний зміст основ та структурно-словотвірні моделі. Дослідниця охарактеризувала, що похідних від апелятивних основ у три рази

¹ Мельничук О. С. Топоніміка Кодимського району Одеської області. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 52–61.

² Поляруш Т. И. Сравнительное исследование словообразования гидронимии, микропонимии и ойкономии (на материале топонимии северо-восточного Левобережья Украины): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.661. Київ, 1971. 24 с.

³ Пура Я. О. Мікротопоніми Ровенщини від гідротермінів. *Питання сучасної ономастики*. Київ, 1976. С.113–120..

⁴ Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Чернівці, 1996. 24 с.

більше, ніж від відонімних. Серед відапелятивних утворень у функції фундаментальних основ вживалися здебільшого географічні терміни, а з-поміж пропріальних – антропонімі⁵.

Мікротопонімію Західного Поділля детально дослідила Н. І. Лісняк. У науковий обіг дослідниця ввела понад 5000 найменувань. Авторка також головним критерієм аналізу обрала семантику твірних основ та структурну організацію локальних назв⁶.

Н. В. Сокіл вивчала мікротопонімію Сколівщини кінця XVIII – початку XXI ст. Основну увагу зосереджено на лексико-семантичній суті базових основ, їхньому походженні, словотворі та структурі на синхронному й діяхронному рівнях. У роботі доведено, що найбільшу кількість творять відапелятивні найменування, за структурою – прості мікротопоніми лексико-семантичного способу творення⁷.

У роботі В. Ф. Баньої представлено різнопланове вивчення мікротопонімії басейну річки Уж в контексті українських говірок Закарпаття⁸. У дослідженні втілено структурно-семантичний, назвотвірний та етимологічний аналіз назв на синхронному й діяхронному зрізах. Новизною стало впровадження класифікації мікротопонімів за назвотвірними й структурно-семантичними характеристиками. Джерельною базою послужили 9000 зібраних найменувань.

⁵ Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1998. 16 с.

⁶ Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2004. 20 с.

⁷ Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Львів, 2007. 20 с.

⁸ Баньої В. Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа: (на матеріалі українських говірок Закарпаття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.

Мікротопонімію півночі Львівської області ґрунтовно розглянула О. І. Проць⁹. Крім аналізу мотивувальної бази, структурно-словотвірних особливостей мікротопонімів, дослідниця зацентувала увагу на позиції номінатора при називанні мікрооб'єктів.

Перелічені дослідження доводять, що в Україні відбувається активний пошук процесів та норм дослідження мікротопонімного матеріалу, який зараз часто стає об'єктом аналізу, тому що це маловивчений шар онімної лексики.

Отож, усі наукові праці наводять формулювання позиції виходу мікротопонімів з ряду інших топонімів, особливостей їх структури, методів дослідження. Науковці мікротопоніми називають найменування невеликих географічних об'єктів місцевого значення.

До визначення мікротопонімного класу дослідники зараховують різні критерії (як лінгвальні, так і екстралінгвальні). Скажімо, О. В. Суперанська враховує:

- 1) співвіднесення з видом чи властивостями об'єкта називання;
- 2) поняттєвість, що виражає мікротопонім;
- 3) роль у житті людей;
- 4) локальну обмеженість¹⁰.

Н. В. Подольська зауважує, що об'єкт пошуку дослідника, ці відмінності, ця специфіка — це те, що виділення кожного класу топонімів ґрунтується на базі розбіжності об'єкта іменування, а не розбіжності самих географічних назв¹¹.

⁹ Проць О. І. Мікротопонімія півночі Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова». Львів, 2011. 18 с.

¹⁰ Суперанская А. В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 31–38.

¹¹ Подольская Н. В. Микротопонимы в древнерусских памятниках письменности. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. проф. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 39–53.

Наведемо декілька трактувань самого терміна. У проєкті «Українська ономастична термінологія» В.В. Німчук подає таке визначення: «Мікротопонім – назва об'єкта локального значення: *Облаз, Чищеник, Гутища, Зарінок* (гори й урочища в Довгому на Закарпатті) ». Водночас «макротопонім – назва об'єкта ширшого значення: *Карпати, Дніпро, Полісся*». Зазначимо, що до мікротопонімів дослідник не відносить назв кутків, присілків, хуторів, оскільки вважає, що це ойконіми¹².

Автор статті про мікротопонім в енциклопедії «Українська мова» О. В. Карпенко – зауважує, що «мікротопонім – вид топоніма, власна назва невеликого місцевого географічного об'єкта та частини макрооб'єктів (лісків, урочищ, полів, сінокосів, стежок, пасовищ, окремих каменів тощо) ». Вона також підкреслює, що для цих назв в основному властиве щільне відношення з апелятивами, зокрема з географічними термінами; серед усіх типів власних назв вони найближче фігурують до загальних слів, зберігаючи свою мотивованість. Межа між мікротопонімами окреслюється, оскільки вони зафіксовані за певними фізико-географічними об'єктами. Суттєва їхня частина здійснює роль місцевих орієнтирів на прилеглому локусі¹³.

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича, І. Олійника трапляються лише терміни *макротопонім, топонім*, що свідчить про недостатнє дослідження цього питання. «Макротопонім – власна назва великого фізико-географічного об'єкта, який має широку сферу вживання, широко відомий: *Азія, Тихий океан*»¹⁴.

¹² Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (Проект). Повідомлення української ономастичної комісії. Вип. 1 / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ: Наукова думка, 1966. С. 24–43.

¹³ Карпенко О. Мікротопонім. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. кол.: В. М. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія»ім. М. П. Бажана, 2004. С. 824.

¹⁴ Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. С. 360.

У словниковій статті «топоніміка» енциклопедичного словника за редакцією В. Н. Ярцевої зауважується, що два провідні ряди топонімії встановлюються від величини об'єктів: 1) макротопонімія – найменування великих природних чи рукотворних об'єктів і політико-адміністративних об'єднань; 2) мікротопонімія – індивідуалізовані іменування малих географічних об'єктів, своєрідностей локального краєвиду (лісів, полів, урочищ і т. ін.). Водночас останні формують перехідний лексичний рівень, проміжний між апелятивами й топонімами¹⁵.

Д. Г. Бучко рекомендує змінити термін мікротопонім на анойконім, а в словнику Н. В. Подольської помічаємо таку дефініцію: «Анойконім – власна назва незаселеного об'єкта на Землі, створеного людиною»¹⁶. Іншими словами, до анойконімів не входять назви кутків, присілків, хуторів, частини населеного пункту, які є заселеними.

А. О. Білецький свого часу запропонував власну класифікацію онімів, зауважуючи, що поділ на апелятиви та оніми властивий для минулих віків. Згідно з його теорією, «вся первинна номінативна лексика природної мови складається з елементів, які можна назвати загальними іменами, чи ... генонімами», яким зіставляються ейдоніми, тобто «елементи з індивідуалізаційною, чи з ідентифікаційно-індивідуалізаційною, функцією». Для назв частин поселень дослідник пропонує термін синойконім¹⁷.

Дискусійним залишається й значення твердження «мікротопонім», зокрема те, які об'єкти можна враховувати до цього класу, а які ні. Наприклад, О. В. Суперанська пропонує виключити з мікротопонімії назви вулиць,

¹⁵ Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая российская энциклопедия, 1998. 685 с.

¹⁶ Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А. В. Суперанская. 2-е изд., переработ. и доп. М.: Наука, 1988. 192 с.

¹⁷ Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1972. 209 с.

константуючи, що це урбаноніми¹⁸. Болгарський дослідник І. В. Дуриданов зараховує до мікротопонімії всі ріки, які коротші ніж 50 км¹⁹. Ю. О. Карпенко, Н. В. Подольська назви протічних водних об'єктів, навіть найдрібніших, відносять до гідронімів, а назви боліт, дрібних озер – до мікротопонімів. Зараз ономасти швидше схиляються до ідеї, що всі без винятку назви водних об'єктів – гідроніми. Вважаю, що науковці часто сплутують фізичні показники з мовознавчими критеріями, основою яких є імовірний поділ на онімні класи. Нерозробленість таких критеріїв може слугувати проблемою не лише в мікротопоніміці, але й у топонімічній науці у цілому.

О. В. Суперанська говорить про три яруси назв: макротопонімія (чи надтопонімічний ярус) – топонімія – мікротопонімія. Дослідниця зіставляє ці складові, намагається сформулювати їхні виняткові категоріальні ознаки й зауважує, що мікротопонімія – факт однієї мови і продукт творчості одного народу. Зміна населення призводить до зміни мікротопонімії²⁰. А відношення мікротопонімних, топонімних і макротопонімних об'єктів – це відношення частин і цілого²¹. Мовознавиця характеризує, що мікротопоніми – це індивідуальні назви невеликих природних і штучно створених об'єктів. Здебільшого це безпосередні назви, відповідні з видом чи властивостями названого об'єкта. Такі назви лексично зрозумілі²². Проте вони здебільшого не можуть бути виражені в масштабі мапи.

¹⁸ Суперанская А. В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 31–38.

¹⁹ Микротопонимия: материалы совещания / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. 156 с.

²⁰ Суперанская А. В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 31–38.

²¹ Там само. С. 33.

²² Суперанская А. В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 31–38.

Мікротопоніми досліджуються як початкові назви будь-яких об'єктів, що ще не встановлені як топоніми. Через те виходить, що всі географічні назви (за невеликими винятками) пройшли крізь стадію мікротопонімії²³.

О. В. Суперанська зіставляє мікротопоніми, топоніми і макротопоніми та виділяє їхні спільні ознаки: 1) це номінативні одиниці; 2) вони є власними іменами, які справді існують і мають, крім того, і загальні назви; 3) вони прив'язані локально та є індивідуальними.

Відмінності зводяться до: 1) розмірах і якості об'єктів; 2) їхньої ролі в житті людини; 3) безпосередності деяких мікротопонімів, опосередкованості більшості топонімів, особливому призначенні макротопонімів; 4) непередбачуваності мотивації більшості топонімів і мікротопонімів та не випадковості мотивації багатьох макротопонімів; 5) побутовій «поняттевості» мікротопонімів, географічній зрозумілості макротопонімів і незрозумілості топонімів; 6) включення в усякі системи.

Ю. О. Карпенко відзначає, що приналежність до класу зумовлюється не розмірами, а рисами відповідних географічних об'єктів і виділяє такі ознаки мікротопонімів:

а) обмеженість у галузі використання цих назв (відомі порівняно небагатьом людям);

б) мікротопоніми легко змінюються, замінюються чи пропадають в цілому;

в) це чинник, що дає право орієнтуватися в географічному мікрорайоні;

г) простір між власними і загальними назвами найменший, а тому його найлегше подолати;

г) діахронічно мікротопоніми менш чіткі власні імена, ніж інші топоніми;

²³ Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва: Наука, 1973. 366 с.

д) у мікротопонімії дуже поширене використання загальних назв у ролі власних без будь-яких словотворчих (морфологічних) змін цих назв;

е) своєрідною є топонімічна метонімія, тобто перенесення за сукупністю назви з одного географічного об'єкта на інший;

є) у мікротопонімії нема характерних афіксів; для неї своєрідні безафіксні утворення;

ж) значна кількість мікротопонімів у слов'ян створено від власних імен – географічних й особових²⁴.

Зумовлюючи ознаки топонімії і мікротопонімії, Л. О. Климкова визначає їх спільні риси:

- 1) безпосередня обумовленість позамовними чинниками;
- 2) двократність найменування відповідного об'єкта, інакше кажучи наявність інших його назв; приєднання у двочленний чи багаточленний ряд найменувань цього об'єкта;
- 3) видозміна в усному мовленні;
- 4) системна організація;
- 5) присутність у будові значення не лише номінативного складника, але й емоційно-експресивного забарвлення²⁵.

Існування цих інтегральних властивостей обумовлене тим, що мікротопоніміка – частина власне топоніміки.

Характерні ознаки мікротопонімів дослідниця відображає як таку сукупність:

- а) семантична вмотивованість більшості мікротопонімів;
- б) недовговічність;

²⁴ Карпенко Ю. А. Свойства и источники микротопонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва: Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 15–22.

²⁵ Климкова Л. А. Нижегородская микротопонимия в языковой картине мира: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Москва, 2008. 65 с

- в) функціонування в морфологічних і фонетичних варіантах, дублетах;
- г) частотність структурного оформлення у вигляді словосполучень і прийменниково-відмінкових конструкцій;
- г) тісний зв'язок із панівним діалектом;
- д) переважна одномовність через відомість лише обмеженому колу людей²⁶.

Суттєвим диференціатором також є властивість відсутності письмової фіксації. Цим мікротопоніми відрізняються від топонімів, бо найменування хоча б найменшого населеного пункту зафіксована на мапі.

Безсумнівно, за допомогою поділу географічних об'єктів на базі фізичних параметрів та реалій не можна вивчити лінгвістичну систематизацію топонімів. Для цього потрібно, насамперед, пізнати мовні властивості кожної топонімної підсистеми, у підсумку чого можна буде говорити про утворення лінгвістичної класифікації топонімів на групи. Безумовно, мікротопоніми мають власну характеристику, зумовлену насамперед змістом цього типу імен.

На основі проаналізованого теоретичного матеріалу можемо назвати такі некатегоріальні особливості мікротопонімів:

1. Вузьколокальність, маловідомість.
2. Це найменування невеликих за розміром об'єктів, за допомогою яких можемо орієнтуватися в географічному мікрорайоні чи мікропросторі.
3. Рухливість, мінливість і недовговічність, що обумовлено зміною поколінь чи мешканців.
4. Нефіксованість у писемних джерелах, усна передача жителями населеного пункту.

²⁶ Климкова Л. А. Нижегородская микротопонимия в языковой картине мира: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Москва, 2008. 65 с

5. Побутова зрозумілість.

Отже, провідними ознаками, найістотнішими для визначення опозиції мікротопонімія – власне топонімія є, крім розміру і значення об'єкта, галузь уживання, обставини, об'єм, обсяг функціонування, рівень відомості одиниць, відсутність письмових записів. Усі інші якості можна простежувати як допоміжні.

1.2. Сакральні локуси як об'єкт ономастичних студій

Актуальними питаннями в українській мікротопоніміці є номінація релігійних об'єктів. Насамперед тому, що з'ясування особливостей називання сакральних локусів допоможе виявити мотиви, походження та зміст сакральних одиниць. Якщо у випадках з винятково релігійними предметами (іконою, хрестом, мощами, храмом) основою сакралізації є пряме відношення із сакральним, то порівняно з природними об'єктами такої безпосередньої причетності немає.

Переважно вивчають історію сакральної місцевості, її місця у спільній системі народної релігійності чи дослідження усної народної творчості, яка у різноманітних своїх формах (пісні, легенди, перекази) надає різновиди формування сакрального об'єкта. Дослідження релігійних об'єктів перебуває на стику вивчення фольклористики, краєзнавства, релігієзнавства, географії та етнології.

Елементи сакрального простору свого часу вивчав В. Кулаков. Його дослідження стосувалися місцевості південної частини Миколаївської області. Свою увагу дослідник зосередив на вивченні ймовірних варіантів багатогранного застосування та захисту ландшафтних сукупностей простору. Процес «сакралізації» представлено як один із засобів належності людини до

місцевості, де вона народилася, іншими словами, сакральний ландшафт уподібнюється з поняттям «рідна земля»²⁷.

Л. Отрошко вважає, що «процес сакралізації природного довкілля відбувається у свідомості за участю несвідомого, шляхом надання предметам, подіям чи явищам символічного змісту і значення, що разом становлять символічний смисл»²⁸.

В. Канська, аналізуючи заповідні об'єкти Поділля, так інтерпретує причини сакралізації ландшафту: «Часто причиною сакралізації ландшафту стає його унікальність через пейзажні чи лікувальні особливості: незвичайні обриси скель, гір чи пагорбів, вікове дерево, джерело із цілющою водою, печери, карстові провали тощо. Тобто сакралізація залежить від естетичних чи інших властивостей ландшафту, цінних для певного суспільства»²⁹. Не згодитись із таким висновком важко, тому що більшість сакралізованих зараз природних об'єктів Поділля мають виняткові краєвиди, чим ваблять до себе мандрівників.

Сакральні локуси Поділля аналізує і В. Воловик. Особливе зацікавлення зосереджено на співіснуванні сакральних та несвящених теренів у межах етнокультурних комплексів. Дослідник подає детальні дефініції терміна «сакральний ландшафт». Вміщені у статті карти ретельно показують своєрідності розташування різноманітних релігійних об'єктів у системі етнокультурного простору³⁰.

²⁷ Кулаков В. В. Гуманістичний ресурсний потенціал ландшафтних комплексів (на прикладі півдня Миколаївської області): автореф. дис. ... канд. географ. наук. К., 2011. С. 13.

²⁸ Отрошко Л. Теоретико-методологічні засади дослідження сакральної символіки в українознавстві. *Український альманах*. Вип. 7. 2012. С. 184–185.

²⁹ Канська В. В. Конструктивно-географічний аналіз антропогенних історико-археологічних заповідних об'єктів Поділля. *Наукові записки Вінницького педуніверситету*. Вип. 21. 2010. С. 108.

³⁰ Воловик В. В. Категории сакрального ландшафта. *Географический вестник*. 2013. Вып. 4 (27). С. 26–34.

Ретельне дослідження щодо аналізу сакралізованих ландшафтів опублікувала О. Окладнікова. Визначення термінів чітко висвітлюють зміст понять «сакральний ландшафт» та «сакралізація простору»³¹.

Зі швидким розширенням мережей християнських мандрівок та прощ інформацію про сакральні об'єкти розпочали вміщувати у туристичні путівники, наводячи найнеобхідніші відомості про них. Більша частина із таких заповідних об'єктів для вірянина має особливий сакральний сенс. Частина сакральних природних об'єктів не охороняється, тому їхнім збереженням займаються самі віряни. Власне, про ознаки природоохоронної діяльності пише Т. Мельник. Автор характеризує основні типи пам'яток, що знаходяться під охороною, та вказує на провідні проблеми, пов'язані з невеликою чисельністю заповідних територій у області³².

Хочеться зазначити, що у працях багатьох учених часто трапляється дефініція «сакральний ландшафт». Використовують її як пояснення сукупностей природних об'єктів (святилища, церкви, каплиці та інші форми релігійних споруд). Доцільність виокремлення природних об'єктів із сукупності сакралізованого ландшафту полягає в тому, щоб простежити причини надання певним локусам релігійного змісту. Повністю зрозумілим є, для прикладу, сакралізація території біля церков, монастирів, кладовищ та ін., адже вона набуває рис сакрального після створення релігійного центру. Тим часом, такі об'єкти здебільшого будуються там, де вже є сакральний терен – місця, які християни вважають святими. Мотиви сакралізації таких об'єктів, як парк, урочище, долина, джерело, мають низку передумов та ознак.

³¹ Окладнікова Е. А. Сакральний ландшафт: теория и эмпирические исследования: монография. М.-Берлин, 2014. 230 с.

³² Мельник Т. І. Природно-заповідні території Вінниччини. *Подільська старовина*: Наук. зб. Вип. IV / Вінниц. обл. краєзн. музей. Вінниця, 2008. С. 397–402.

О. Белей у своїй праці “Місце українських сакронімів у національній онімійній системі” також висвітлював питання сакральних мікротопонімів. Дослідник написав про відродження релігійного життя в Україні, яке посприяло відновленню сакральних пам’яток. Кількість збільшення релігійних інституцій в Україні спричинило відповідно збільшення кількості власних назв. Науковець спостерігає, що, попри безперечне та очевидне поживлення інтересу до вивчення власних назв релігійної сфери, в українській (і в слов’янській) ономастиці досі не окреслено межі та структури, а також не описано релевантних ознак цього розряду пропріальної лексики. О. Белей дослідив, що певні оніми можуть мати двояке тлумачення: то як сакроніми, то як одиниці інших онімійних розрядів. Наприклад, Біблія для одних – це “священна, богонатхненна книга християн”, а для інших це суто літературна пам’ятка. Практика двоякого тлумачення спричинює деякі труднощі при ідентифікації та окреслені меж сакронімії. Також науковець описує мусульманські та юдейські рівні сакронімного простору³³.

Н. В. Сокіл-Клепар досліджує сакральні мікротопоніми у своїй праці “Сакральна мікротопонімія в українському ономастиконі”. Дослідниця пояснює поняття сакрального та сакралізації, окреслює сакралізацію простору, виділяє основні групи в мікротопоніміконі:

1. Найменування Бога, Богородиці, Святих та локуси їх перебування.
2. Сакральні об’єкти (монастирі, церкви).
3. Сакральні символи (кольори).

Н. В. Сокіл-Клепар зауважує, що мотиваторами сакральних мікротопонімів ставали насамперед лексеми, що внутрішнім своїм змістом виражали поняття духовного. Дослідниця аналізує такі апелятиви, як:

³³ Белей О. Місце українських сакронімів у національній онімійній системі. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b70adc76-d291-43bb-b785-5519b825b796>

блаженний, святий, рай. Також говорить про те, що мікротопоніми з «нечистою» семантикою вживаються як антинома до божого. У статті йдеться про значення церковних споруд, особливості кольорів, які відігравали важливу роль у сакральному просторі. Н. В. Сокіл-Клепар приходить до висновку, що людина релігійна може жити лише у священному світі, що становить її онтологічну суть. Тому людина певним чином сакралізує свій простір, створюючи храми, монастирі, номінує природні та рукотворні об'єкти, що відіграватимуть певні захисні функції в її земному житті³⁴.

В. В. Лучик також вивчає сакральні топоніми і говорить про три основні групи: язичницькі, християнські, мусульманські. Науковець розповідає про особливості дохристиянських вірувань, християнські мотиви в топоніміці, а також про символіку чисел “3” і “7”, елементи сакральності слова “пір” та “мей” та числа “п’ять” у мусульман. Науковець приходить до висновку, що більшість таких назв втратилися, а частину з них не тільки можливо, але й необхідно відновити як вербальні пам'ятки культури й духовності нашого народу³⁵.

Зі швидким розширенням мережей християнських мандрівок та прощ інформацію про сакральні об'єкти розпочали вміщувати у туристичні путівники, наводячи найнеобхідніші відомості про них. Більша частина із таких заповідних об'єктів для вірянина має особливий сакральний сенс. Частина сакральних природних об'єктів не охороняються і їх збереженням займаються віруючі. Про ознаки природоохоронної діяльності на теренах Вінницької області пише Т. Мельник. Автор характеризує основні типи

³⁴ Сокіл-Клепар Н. Сакральна мікротопонімія в українському ономастиконі. URL: <https://cutt.ly/9T584Mh>

³⁵ Лучик В. Сакральні мотиви в топонімії Центральної України. URL: <https://cutt.ly/1T54guX>

пам'яток, що знаходяться під охороною, та вказує на провідні проблеми, пов'язані з невеликою чисельністю заповідних територій у області ³⁶.

У працях вчених часто трапляється дефініція «сакральний ландшафт». Використовують її як пояснення сукупностей природних об'єктів та техногенних доповнень та впливів (святилища, церкви, каплиці та інші форми релігійних споруд). Доцільність виокремлення природних об'єктів із сукупності сакралізованого ландшафту виокремлення полягає в тому, щоб простежити причини надання певним локасам релігійного змісту. Повністю зрозумілим є, для прикладу, сакралізація території біля церков, монастирів, кладовищ та ін. – він набуває рис сакрального після створення релігійного центру. Тим часом, такі об'єкти здебільшого будуються там, де вже є сакральний терен – місця, які вважаються християнами святими. Мотиви сакралізації таких об'єктів, як парк, урочище, долина, джерело, мають низку передумов та ознак.

1.3. Характеристика джерельної бази

У роботі проаналізовано 300 одиниць сакральних мікротопонімів України. Сакральні мікротопоніми було зафіксовано у таких джерелах:

1. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель: У 2-х томах / Упоряд. Г. Л. Аркушин. Луцьк: Вежа, 2006.

2. Павленко С. О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів: ПАТ. «ПВК «Десна», 2013. 600 с..

У цих працях методом польових досліджень зібрано, систематизовано і проаналізовано мікротопоніми означених ареалів із вказівкою місцевості, на якій вони зафіксовані.

³⁶ Мельник Т. І. Природно-заповідні території Вінниччини. Подільська старовина: Наук. зб. Вип. IV. Вінниця, 2008. С. 397–402.

Словники Г. Л. Аркушина та С. О. Павленка – неоціненний матеріал, що, безсумнівно, в майбутньому науковці інших країн можуть використовувати з метою здійснення компаративних студій в галузі мікротопоніміки (на прикладі споріднених і неспоріднених мов).

У словнику Г. Аркушина представлено мікротопонімний матеріал, який фіксували протягом п'ятнадцяти років. Географічно він окреслює територію Волинської, Рівненської, півночі Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей. Також представлені мікротопонімні матеріали Берестейщини, Пинщини (Білорусь), Холмщини, Підляшшя (Польща).

У праці С. Павленка зібрано мікротопоніми із понад 1528 міст, сіл і хуторів Чернігівської області. До мікротопонімних об'єктів автор відніс кутки, урочища, випаси, болота, луки, ліси, балки, яри, рівчаки, долини, озера, ставки, копанки, річки, гори.

Проаналізувавши джерельну базу, можна підсумувати, що практично у кожному населеному пункті сакральні пам'ятки поділяються на дві групи. Перша група — релігійні об'єкти. Зазвичай це були церкви, монастирі, костели, кладовища, придорожні хрести, каплиці. Друга – сакральні місця, які характеризуються або не характеризуються духовною приналежністю – джерела та криниці, парки, алеї, вікові дерева, гаї чи урочища.

Першу групу об'єктів на охарактеризованому локусі віряни відносили б насамперед до святих місць чи святинь. Це дає змогу говорити про деякі візуальні форми, за якими християнин виділяє святиню з профанної сфери. Іншими словами, приналежність до сакрального тут окреслюється формою об'єкта, яка є відомою людині. Отже, наявність таких предметів на певному локусі трансформує його у свідомості християнина як сакральний. А сприйняття останнього з релігійного погляду зумовлює належні поведінкові засади.

Інше становище помічаємо щодо другої групи сакральних пам'яток. Вивчаючи водні місцевості, а саме джерела та криниці, було виявлено, що всі вказані об'єкти, частково, вважаються сакральними. Тракується це ставленням вірних до води як до важливої субстанції, від якої залежить усе живе. У такий спосіб, процес сакралізації гідрологічних об'єктів розпочинається із сприйманням води як священної рідини. Через те за подібністю із релігійними спорудженнями – місце, звідки витікає вода, теж стає сакральним. Не належать до святих місць – болота, мочарі, трясовини та ін. Можлива небезпека цих об'єктів полишала їх поза територією вживання у сільському господарстві, а сакраментальні вірування про знаходження у них демонічних створінь – відділяли їх від релігійного простору.

Як уже відзначалося, святі місця, віднесені до цієї групи, так само можуть мати частини пізнішого пристосування до деяких релігійних обрядів, здебільшого християнських. Переважно це каплиці, хрести, купелі з відповідними ритуальними речами – ікони, хрести, фігури святих, спеціальний одяг та ін. Їхня присутність біля місцевості піднімає рівень його сакральної ролі у загальній сукупності просторових уявлень мешканців населеного пункту. Звісно, такі уявлення утверджуються вибірково та за присутності виняткових особливостей, які висвітлюються як диво, божа воля, промисел та ін. Такими особливостями є лікувальні властивості води, легенди про дива явлення церковних предметів чи святих. Поодиноким видом джерел є водосвятні – їх застосування у ритуалах для припинення посухи та викликання дощу.

Зазвичай, доводячи свої міркування про незвичайні властивості води, віряни покликаються на наукові або науковоподібні факти. Розказують про спеціалістів, які приїжджали з області (району або столиці), брали воду, а потім надсилали висновки, що вода є лікувальною. Такі показники не визнаються

документально, але «авторитет спеціалістів» зміцнюють віру у цілющість води.

Перебіг сакралізації цих об'єктів утворюється із таких елементів:

- сакралізація води, як фундаментального чиннику життя;
- сакралізація простору довкола витoku;
- формування малих фольклорних форм, завданням яких є розповсюдження даних про локус;
- стійкість серед християн сприйняття місцевості як святого місця, що є фінальним періодом сакралізації природного об'єкта.

Релігійний фундамент легенд та переказів має низку фабул поширених в Україні. Для більшої ймовірності сприйняття, за основу брались напівпридумані історії про провалення церков, возів з церковними предметами, явлення святих. Подібні мотиви легко сприймалися в оточенні християн та завзято розповсюджувалися, а іноді осучаснювалися або поповнювалися.

У випадках із водосвятними криницями у легендах акцентували на надто короткотривалих інтервалах часу між молитвою та очікуваним дощем.

Понад усе шанувалися джерела, у яких, за легендами, знаходили церковні речі. У таких випадках помічаємо перебіг набутих особливостей сакрального від сакрального. Такі місця зараз же починають цінуватись як локальні святині, біля них проводили молебні, освячували воду. Хоча вірогідність факту віднайдення речей обрядовості важко перевірити – людині, яка вірить досить переказів про те, що цей випадок відбувся. Історії про чудесні явлення популярні у легендах про ікони, а їх зв'язок із водним локусом підсилював віру людей у цілющість та чудотворність цих об'єктів. Теж поширеними є легенди про різні зцілення, що було беззаперечним фактом святості місцевості.

Визначні алгоритми сакралізації можна поширювати на інші природні об'єкти, маючи на увазі їхні властивості.

Лікувальні особливості іншої, хоч і меншої, частини водних локусів, які вивчались практично продовж тривалого часу, стали базою для їх сакралізації. Дефіцит наукового аргументування лікувальних особливостей води обумовлювала використання з цією ціллю більш доступних релігійних трактувань. Християни хотіли винятково виділити криницю або джерело «спеціалізували» їх, увиразнюючи лікувальні властивості. Так з'явилися витоки, які лікують хвороби очей, органів травлення, шкіри та ін. З розквітом науки, воду з цих джерел досліджували на присутність мікроелементів, які змінювали стан здоров'я людини. Хоча висновки досліджень і пояснювали процеси лікування водою, звичай віри у надприродні сили, що наділили воду чарівними властивостями, більше прилаштована до прагнень християнина. До цього виду локусів використовувався трохи інший процес сакралізації:

- сакралізація води, як фундаментального чиннику життя;
- сакралізація простору кругом витоку;
- виявлення удосконалення самопочуття чи зникнення ознак хвороби після споживання води;
- активна випробування вияву лікувальних властивостей іншими членами спільноти та відкриття основних лікувальних властивостей;
- висвітлення відмінності локуса від інших «проявом божої благодаті, заради спасіння нас грішних»;
- стійкість поміж віруючих мешканців сприйняття локуса як святого місця та завершення сакралізації природного об'єкта.

Наступним об'єктом сакралізації є багатовікові дерева. На території України заповідних зон для захисту цього виду пам'яток діє більше декількох сотень. Однак у народі більш могутнім способом зберегти схожі пам'ятки є їх

сакралізація. Перехід у новий стан здійснюється у певний етап, часто це може бути чийсь задум знищити дерево. У таких випадках процес сакралізації реалізовується у пришвидшеному режимі. Для випадків коли ж термінових ситуацій немає, коли декілька генерацій людей несуть інформацію про дерево чи групу дерев використовується такий процес:

- сакралізація природи та захоплення віком дерева;

- вік дерева спершу «встановлюють» із легенд, відтак досліджують за архівними матеріалами:

- а) якщо відомості підтверджуються, то предмет стає офіційно сакралізованим, а дані про нього іноді доповнюються подробицями, які народне уявлення вважає раціональними;

- б) якщо ж даних немає, то історія створюється. Часто у подібних випадках використовують історичних постатей, які начебто бували у цих сторонах та посадили це дерево;

- із розповсюдженням одної із двох історій (іноді вони нашаровуються одна на одну формуючи виняткові фольклорні сюжети) предмет переходить у галузь сакрального.

Особливим видом сакралізованих природних предметів, вважаю, є долини, урочища та парки.

Своєрідність перебігу їх переміщення із профанного середовища у сакральне достатньо своєрідна. На вивченому локусі ці об'єкти пов'язані подібною підставою сакралізації – військові дії та смерть чималої чисельності людей. Незалежно від вірогідної кількості полеглих, їх національності чи релігії, місце, де вони померли вважається священним. Це пояснюється ознаками сприйняття смерті у духовній культурі українців. Простір, де полягли зненацька, фатальною смертю, вважається місцем, де спочивають зложні

померлі. Такі локуси не використовують у господарських потребах, не засмічують та не відвідують без необхідності.

Мотивом сакралізації можуть бути релігійні події, як наприклад у Іосафатовій долині.³⁷ Процес сакралізації подібних об'єктів здійснюється за переконанням «сакралізація від сакрального». Явлення Богородиці, святої для віруючої людини особи, наділило такими ж властивостями і локус, де це, за легендами, відбулось. Подальше дослідження на поглиблення віри цієї місцевості здійснювалась у двох спрямованостях— фольклорному (розповсюдження сюжетів, що спонукали збільшення паломництва) та матеріальному (масові установлення хрестів). Обоє вони вкорінили у народі віру у святість цього об'єкта, попри те, що довести правдивість видіння неможливо.

Базовою метою цього процесу є те, що люди часто сприймають природні локуси, як святині та як значимі місця для їхнього життя. Також є поширеними легенди про дива, які пришвидшують сакралізацію певних локусів. Названі засади утворювали, змінювалися і зникали впродовж довгого періоду часу, а зараз потребують збереження та захищення законом, оскільки вони є дуже мінливими і можуть втратитися назавжди.

Отже, вірування наших предків сприяли сакралізації мікротопонімного простору. Багато дослідників займаються цим питанням і при цьому воно є не до кінця дослідженим. Місцевим жителям настільки близький сакралізований ландшафт, що вони його ототожнюють із рідною землею. Головним завданням зараз є зберегти та примножити сакральні мікротопоніми, хоча багато з них є втраченими.

³⁷ Шудляк Н. Іосафатова долина – історія і сьогодення. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 49. К., 2016. С. 146–156.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ САКРАЛЬНОГО МІКРОПРОСТОРУ

2.1. Відапелятивні мікротопоніми

Відапелятивні мікротопоніми – це назви топографічного характеру, утворені від апелятивів, в основах яких лежить вказівка на топографічні особливості розташування об'єкта, місце проживання людей, спосіб освоєння земель та ін.

Відапелятивні мікротопоніми були об'єктом студій Н. І. Бицко, О. Б. Лужецької, О. Б. Василик, Н. В. Сокіл-Клепар та ін.

Мікротопоніми є дуже близькими до загальних слів. Межею між ними є те, що мікротопоніми закріплен за конкретними фізико-географічними об'єктами. Мікротопоніми семантично близькі до загальних назв, однак вирізняються меншою граматичною стійкістю та є більш мінливими. Їхня специфіка щільно й органічно зв'язана з різними ознаками іменованих об'єктів.

У період становлення твірної основа кожного мікротопоніма мотивувалася певною індивідуальною семантикою, онімною або апелятивною. Апелятивні твірні слова мікротопонімів тоді виконували не лише номінативну, але й оцінну функцію.

2.1.1 Мікротопоніми, мотивовані апелятивом «святий», «рай»

Твірною базою багатьох сакральних мікротопонімів є апелятив «святий». У СУМ знаходимо таке тлумачення: *святий* – «пов'язаний з релігією, богом, наділений божественною силою. Уживається як постійний епітет до слів, пов'язаних із місцями або предметами релігійного поклоніння» [СУМ, т. 9, с. 101]. Щодо етимології апелятива, то знаходимо таке: псл. svęťь;

споріднене з лит. *šveĩtas*, прус. *swenta-* (у топонімах), ав. *spǣnta-* (ав. *sp<sv>*) «святий», *sprañ-* «святість», дінд. *śvāntāḥ* «квітучий», лтс. *svinēt* «святкувати», первісним значення було «сильний», церковного значення набуло у слов'янських, а за ними в балтійських мовах лише під впливом християнства [ЕСУМ, т. 5, с. 200].

У словнику В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» зафіксовуємо таку символізацію досліджуваного апелютива: «той, хто визначився своїм життям у любові до Бога й ближніх; Христос навчав активної любові, тобто такої, яку осягає той, «хто покладає душу за друзів своїх»; у народі деякі святі переосмислюються як легендарні постаті — Святий Миколай, Ілля-пророк, Юрій, Петро, Павло, Варвара, Сава, Катерина, Параскева-П'ятниця» [Жайворонок, с. 531].

У Енциклопедичному словнику символів, святі — символ найвищого християнського ідеалу; молитовників, праведників, пророків, апостолів та ін.; символ лику мужів та жінок, канонізованих церквою за подвиги християнської любові та благочестя; людини, позначеної Божою благодаттю, угодника Божого; моральної чистоти; благородства; безгрішності; небесного заступника віруючих [ЕСС, с. 728].

У мікротопонімному просторі зафіксовано такі одиниці, що мотивуються апелютивом «святий»:

Свята галявина, лісове урочище – де з'являвся святий Петро.

Свята гора, гора – на ній, за переказами, з'явилась Матір Божа.

Свята криниця, криниця – криниця, яка ніколи не висихає.

Святе 1) озеро – на місці якого стояла церква, що провалилась під землю; де була церква, яку затопила вода; у якому потонула церква, з-під води іноді навіть чути дзвін; 2) сінокіс.

Святе болото, болото – на місці якого стояла церква, що провалилася під землю.

Святе озеро 1) озеро – на місці якого колись стояла церква; 2) ставок.

Святець, луг – на місці якого колись була криниця з цілющою водою.

Святий, ліс.

Святий вир, урочище – де стояла церква.

Святий дух, насип – де колись стояла церква з такою назвою, але коли побудували нову, то цю забули і вона провалилась під землю || де знаходиться поховання.

Святий лісок, урочище – важкодоступне місце, де переховувалися жителі під час війни.

Святий оберіг, хрест при в'їзді у село – оберігає від усього лихого жителів села.

Святиня, місце в лісі.

У «Словнику мікротопонімів та мікрогідронімів» Г. Аркушина віднайдено **13** мікротопонімів, мотивованих досліджуваним апелятивом з усього мікротопонімного сакрального фонду (148 найменувань). У «Мікротопонімах Чернігово-Сіверщини» С. Павленка виявлено **29** таких найменувань. Це свідчить про те, що апелятив є часто вживаним серед місцевого населення. Гіпотетично, мотивовано тим, що колись там стояла церква або були якісь дива або навіть люди засвідчують, що там з'являвся хтось зі святих.

Для українців апелятив «святий» безпосередньо втілює сакральність. У народному уявленні кожний святий здійснював особливі потреби у різних галузях життя: господарській, сімейній, суспільній тощо.

Не надто часто, проте трапляється апелятив *рай* серед мікротопонімікону. Усього віднайдено 4 мікротопоніми на досліджуваних теренах:

Едем – район;

Рай – урочище;

Райгородок, куток с. – де колись була церква.

Райське, джерело.

Етимологічно походить із з древньоіранських мов «скарб», «багатство», «за релігійними уявленнями, місце вічного блаженства праведників після смерті». [ЕСУМ, т.5, с. 16]. Твірна основа аналізованого мікротопоніма означає «місце, де блаженствують праведники після смерті; сад, у якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння» [СУМ, т. 8, с. 441]. У народній свідомості рай асоціюється з «місцем (тим світом), де блаженствують праведники після смерті; місцезнаходження раю в релігійних уявленнях різного часу чітко не окреслено; можливо, десь під землею, згодом, на відміну від пекла, на небі, пізніше, гадали, на кінці світу, на сході, за морем, куди збігаються річки і куди дорога дуже далека й тяжка, тому небіжчика треба належно вирядити (це робили спочатку на човні, дерев'яниці, потім на санях), щоб облегшити цю дорогу; це вічнозелений сад, в якому солодко співають пташки; там родять золоті й срібні плоди та овочі; у раю вічно квітнуть луки, по яких течуть річки з медом і молочними берегами; тут дивні пахощі, завжди тепло й світло, не буває зими, негоди; тут завжди спокій, повно райських яств, багато райського хліба, тут росте Дерево життя, або Райське дерево; поняття раю ще дохристиянське (про це свідчать численні обрядові пісні); спочатку в рай потрапляли, за віруваннями, душі лише видатних людей, згодом праведні душі всіх незалежно від стану; рай пов'язують із землею через церковний

вівтар, церква застерігає від земних гріхів (у раю до гріхопадіння перебували Адам і Єва); лише безгрішних Бог поселить у раю. [Жайворонрок, с.493–494].

Синонімом раю є райська місцевість, райські кущі, Едем – омріяна, прекрасна земля, багата, щедра, розкішна.

У Новому Заповіті майже не дається опису раю. Опредмечені образи раю містяться у християнській літературі, іконографії, фольклорі. Причому він змальовується по-різному: як сад, як місто, як небеса. [ЕСС, с. 678].

Отже, як бачимо мікротопоніми, мотивовані апелятивом *рай* не є часто вживаними. Найчастіше вони пов'язані з церквою або джерелом, яке вважають святим.

2.1.2 Мікротопоніми, мотивовані апелятивом «хрест»

Апелятив *хрест* має значення предмета і символа культу християнської релігії [СУМ, т. 11, с. 139]. У народній уяві хрест – один із найдавніших культових (сакральних) знаків; знак Сонця і вогню, символ вічного життя, оберіг від темних сил; став предметом і символом культу християнської релігії, який є стрижнем з однією або кількома поперечками у верхній половині (за євангельською легендою, на стовпі з перехрестям був розп'ятий Ісус Христос); за церковними звичаями, хрест ставиться на могилу небіжчика, який свого часу прийняв обряд хрещення; за народними традиціями, такий хрест перев'язують вишитим рушником [Жайворонок, с. 623]. *Хрест* – символ Дерева Життя; «світової осі»; поєднання двох протилежностей; союзу духовного принципу і принципу світу явищ; страждань, муки, боротьби; світла; агонізуючої болі життя; творіння та знищення (символіка розп'яття); Логоса, Слова, боголюдини; перемоги життя над смертю; перетину Небесного й земного (у християнстві); спасіння через страждання. [ЕСС, с. 836].

В аналізованих джерелах знаходимо такі мікротопоніми:

Біля Хреста, ліс.

Вихрестів луг, луг – належав єврею, який вихрестився — прийняв православну віру.

Друга хресна, вулиця.

Мертвий хрест, куток – перехрестя вулиць, де часто трапляються аварії.

Павлиний хрест, хрест у лісі – де померла жінка Павлина, збираючи ягоди.

Стерженський хрест, урочище.

Хрест 1) ліс – де колись стояв великий хрест; де німці під час війни вбили багато людей, а пізніше на цьому місці поставлений хрест; 2) урочище – де великий хрест; 3) болото – де колись втопився чоловік і там поставили хрест; 4) перехрестя доріг – де стоїть хрест; 5) куток с. – де стоїть хрест.

Хрести 1) ліс – де колись були поховання; де під час війни німці розстріляли сім'ю; де колись ховали лісників; 2) сінокіс; 3) частина болота – де під час війни німці вбивали хлопців; там пізніше поставили три хрести; 4) пасовище – де колись була перехресна дорога.

Хрестик, поле – де стоїть хрест.

Хрестова 1) вулиця – де стоїть дерев'яний хрест; 2) гора – де є могила з хрестом.

Хрестовий берег, берег – де на Водохреща святять воду.

Хрестське, ліс і пасовище – за кладовищем.

Чесний хрест 1) район м. – де колись була церква Чесного Хреста; куток – де стоїть хрест.

За етимологією апелятив *хрест* — «предмет і символ культу християнської релігії». Прийшло в українську мову через посередництво старослов'янської мови запозичене з грецької [ЕСУМ, т.6, с. 209].

Православ'я часто тлумачить *хрест* як «знаряддя рятівної смерті Господа нашого Ісуса Христа, символ Нового Заповіту, символ перемоги над смертю, перетину небесного й земного, що знаменує предковічну таїну створення всесвіту» [ЕСС, с.836].

В Україні хрест був зовнішнім знаком приналежності людини до християнської віри, магічним оберегом від хвороб, нещасть. Перед початком кожної справи треба було перехреститися. Це ж саме робили, почувши перший грім, побачивши місяць молодик та ін. На Гуцульщині вивішували дерев'яні хрестики на воротах, колодязях, дверях як оберіг. «Одночасно виготовляли воскові хрестики, які прикріплювали на всі стіни і сволок у хаті, хліві, стайні й навіть на роги худоби. На мисках, горщиках малювали крейдою хрести, щоб чорти й відьми не могли протягом року зашкодити людині і худобі... З метою відвернення епідемій у деяких селах (в чотирьох його кінцях) ставили осикові хрести» [ЕСС, с. 836-837].

У «Словнику сакральних мікротопонімів та мікрогідронів» Г. Аркушина знайдено **13** мікротопонімів, мотивованих апелятивом *хрест*, а в «Мікротопонімії Чернігово-Сіверщини» С. Павленка знаходимо **12** таких мікротопонімних уживань. Спостерігаємо, що переважна більшість таких назв мотивується тим, що на номінованій території або хтось помер чи похований, або вихрестився, або поблизу розташована церква чикладовище.

За структурою трапляються також двокомпонентні назви, наприклад, *Біля хреста* (мотивується розташуванням), *Мертвий хрест* (мотивується трагічністю походження цієї назви), *Павлиний хрест* (мотивується ім'ям жінки та її трагічною долею), *Хрестовий берег* (мотивується розташуванням), *Чесний хрест* (мотивується найменуванням церкви, яка колись там знаходилася), *Стерженський хрест*. Історія останнього об'єкта є дуже давньою та цікавою: «Наші предки не тільки охороняли, але й намагалися поліпшити, очистити

водні шляхи. Коли шлях був розчищений, ставили спеціальну мітку – все той же хрест з дерева або каменю. Один з них – рідкісний пам’ятник старовини – знаменитий Стерженський хрест вагою близько 500 кілограмів. Хрест відноситься до тієї епохи, коли ці землі входили до складу Новгородського князівства. Про те, як цінували водні шляхи новгородці, свідчить напис на хресті: «ЛЕТА 6691 (1183 г.) МЕСЯЦА ИЮЛЯ 14 ДЕНЬ ПОЧАХЪ РЫТИ РЕКУ СО ЯЗЪ ИВАНКО ПОЛОВИЦЪ И КРЕСТЬ СЪ ПОСТАВИХЪ»³⁸.

У досліджуваному матеріалі натрапляємо й на мікротопоніми, мотивовані апелятивом *криж*, що утворився, найімовірніше, під впливом польської мови:

Криж, куток – де стоїть хрест.

Крижева, перехрестя – де стоїть хрест.

Крижик, ліс – де стоїть хрест.

Отож, проаналізовані мікротопоніми у різних місцевостях люди застосовують для номінації полів, лісів, вулиць, кутків, лугів тощо. Такі назви вказують на місце їхнього розміщення стосовно іншого важливого для сільського населення локуса – хреста.

2.1.3. Мікротопоніми, мотивовані назвами культових споруд

Мікротопоніми на позначення культових споруд становлять значний відсоток від усіх виявлених назв. Сакральні мікротопоніми найчастіше представлені такими спорудами, як церква, монастир, костел (костьол), каплиця.

Апелятивом *церква* тотивуються такі локуси:

Біля церкви, поле – біля церкви.

Доцерків ‘я, куток – що перед церквою.

³⁸ <https://docplayer.com/26619181-Novgorodskie-kresty-iz-istorii-novgorodskih-drevnostey.html>

Зацерква 1) вулиця – що знаходиться за церквою; на якій церква; 2) куток – за церквою.

Зацерквіє, вулиця – на якій стоїть церква.

За церквою, куток – що знаходиться за церквою.

Зацерквіці, куток – за церквою.

Зацерків'я 1) куток – що знаходиться за церквою; 2) дорога.

Коло церкви, урочище – де церква.

Передцерковці, вулиця – біля церкви.

Підцерква, вулиця – на якій церква.

Підцерківська, – що веде на цвинтар.

Понад церквою, дорога – яка проходить біля церкви.

Прицерква, куток – біля церкви.

Прицерків'я, район – біля церкви.

Прицерківна, вулиця – побіля церкви.

Стара церква, поле – де була церква.

Церквиця 1) куток – біля церкви; 2) озеро – яке, за легендою, колись затопило церкву.

Церквище, урочище – де колись потонув храм, і кажуть, що в році є такий день, коли прикладеш вухо до землі, то почувеш відправу в тій церкві.

Церквянський, куток с. – де церква.

Церківка, урочище – на місці давнього поселення.

Церківця, куток с. – біля церкви.

Церковинське, поле – яке раніше було власністю жителів хутора Церковня.

Церковисько, куток – де знаходилися хрести XI—XIII ст.

Церковка 1) долина – де колись стояла невеличка церква; 2) куток с. – де стоїть маленька церква.

Церковки, поля – які раніше належали церкві.

Церковна 1) вулиця – на якій церква; 2) стежка – яка пролягає біля церкви; 3) гора – де стоїть церква.

Церковна дорога, дорога – біля церкви.

Церковна нивка, ліс – який належав церкві.

Церковна яма, урочище – на місці церкви, яку хтось підпалив.

Церковне 1) поле – де хотіли будувати церкву; яке колись належало до володінь церкви; біля церкви; яке належало священику; 2) пасовище – яке належало церкві; 3) куток – де дві церкви; де церква; 4) ліс – який належав церкві; біля якого була церква; 5) джерело – яке витікає з-під церкви; 6) урочище – що належало до володінь церкви; 7) сінокіс – поблизу церкви.

Церковне багно, болото – у якому за легендою, потонула церква. ст.

Церковний 1) ліс – який належав церкві; 2) куток – де стоїть церква; 3) горб.

Церковний бік, куток – де стоїть церква.

Церковний ліс, ліс – який належав церкві; де колись була церква.

Церковний провулок, провулок – де церква.

Церковня 1) куток – де колись була церква; 2) вулиця – де побудована церква; біля церкви.

Церковця, ліс – де людям ніби чулися дзвони з-під землі.

Отже, твірний апелятив **церква**, що реалізується у представлених мікротопонімах означає: «релігійна організація духовенства і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості»; «будівля, в якій відбувається християнське богослужіння» [СУМ, т. 11, с. 202]. Щодо етимології, то лексема походить із давньогрецької мови зі значенням «будівлі, у якій відбувається християнське богослужіння» [ЕСУМ, т. 6, с. 241].

У народній свідомості *церква* (зменшено-пестливі — церківка, церківця, церковка, церковця, церквочка, церківочка) — релігійна організація духівництва і вірників, об'єднана спільністю вірувань та обрядовості; також будівля, в якій відбувається християнське богослужіння. [Жайворонок, с. 630]. *Церква* також символізує вічного Бога; спасіння; радості; любові; берегині всього прекрасного; добродійності й чистоти; духовного єднання; освіти та культури. [ЕСС, с. 849].

За Біблією, церква — це сукупність усіх християн, що об'єднані між собою вірою й любов'ю Христовою. Це сукупність людей однієї віри, а не та будівля, куди віруючі ходять молитися і яку називають храмом Божим.

Церква (крім місця культових відправлень) є осередком громадського спілкування та святкового дозвілля. Як твердиня православної чи католицької віри, відіграла значну роль у збереженні пам'яток історії та мистецтва України. До Церкви йшли селяни не лише в релігійні свята, а й зі своїми життєвими потребами. Саме тут відбувалися молебні процесії для забезпечення врожаю та запобігання стихійним лихам. Під церквою збиралися сходи для вирішення громадських питань, тут слухали мандрівних богомольців³⁹.

Часте використання її як мотивувальної бази для творення мікротопонімів демонструє значення церкви у житті українців. І якщо церква є осередком системи, яка зберігає та відтворює сакральну культуру, то мікротопонімія з твірною основою *церква* одним із численних фрагментів вербального вираження цієї системи та, як результат, свідченням надання церкві вагової ролі просторового орієнтира.

³⁹ Українська минувшина. К., 1993. С. 163.

Поміж мікротопонімів, мотивованих лексемою *церква*, поширеними є двослівні структури, першими компонентами яких виступають атрибути, що зіставляються між собою: *Нова церква—Стара церква*. Такі атрибути з'являються при мікротопонімах, щоб відрізнити за часом утворення (старий—новий), засобом розташування одного локуса щодо іншого (верхній—нижній) і т. д. З-поміж аналізованого матеріалу виявлено й інші двокомпонентні мікротопоніми з артритутом *Церковний*: *Церковний ліс, Церковний бік, Церковний провулок, Церковна яма, Церковна дорога*.

Мікротопоназви-орієнтири, мотивовані словом *церква* є також поширеними. Наприклад, *Біля Церкви, Коло Церкви, За Церквою, Прицерків'я* тощо. Також своєрідними орієнтованими назвами є одиниці на кшталт *Прицерква, Підцерква* і под., адже утворилися шляхом лексикалізації колишніх двокомпонентних назв *При Церкві, Під Церквою*.

Здебільшого всі названі мікротопоніми є безпосередньо мотивованими лексемою *церква*, що позначає культову споруду християн, та вказують на розміщення невеликих географічних об'єктів відповідно до цієї споруди. В окремих випадках така назва є умовною на сучасному етапі, тобто самої церкви вже немає, але найменування об'єкта залишилося. Наприклад, мікротопоніми *Стара Церква, Церквиця, Церквище, Церковна яма, Церковне болото* і т. д. Це свідчить про відносну стійкість мікротопоназв та їхню неповну незалежність від історичних та географічних змін суспільства.

Отже, мікротопоніми, мотивовані апелятивом *церква* є справді часто вживаним серед українців. Люди досі пам'ятають ці мікрооб'єкти, навіть там, де церкви вже немає. Загалом мікротопонімів із аналізованої групи налічується **29** одиниць на північно-західних теренах України та **77** на Чернігово-Сіверщині.

Апелятив *монастир* також формує низку мікротопонімів:

Монастир, куток.

Монастирок, 1) пагорб – на якому був монастир; 2) хутір.

Монастирська, куток – де колись був монастир.

Монастирська дорога.

Монастирське, поле.

Монастирський хутір – землі, які колись належали монахам.

Монастирщина 1) ліс – який належав монастиреві; 2) куток.

Намастирі, сінокіс – де колись був монастир.

Безпосередньо із діяльністю монастиря зв'язана особа *монаха* або ченця.

Такі одиниці також мотивували мікрооб'єкти:

Монах ліс, ліс – у якому колись вбили монаха.

Монахи 1) поле – на якому колись жили монахи; 2) болото і сінокіс – де втопився монах.

Монахівка, куток – більшість жителів якого походять з родини, що має прізвисько Монахи || де жила монашка.

Монахове, поле.

За словниками, *монастир* – «релігійна громада ченців або черниць, що з належними їй землями та капіталами становить церковно-господарську організацію; Церква, будівлі й територія, належні цій громаді» [СУМ, т. 4, с. 794]. За походженням аналізований апелятив в українську мову увійшов із середньогрецької мови [ЕСУМ, т. 3, с. 506].

Лексема *монастир* стала мотивувальною базою для формування мікротопонімії у тих населених пунктах, де у минулому був монастир, тобто церква, споруди й територія, приналежні релігійній громаді ченців або черниць. Найчастіше такі назви трапляються для позначення лісів, полів, кутків, пагорбів, тобто, де колись найчастіше проживали монахи. Однак

частотність твірного апелятива *монастир* в аналізованому мікротопонімному просторі набагато нижча, аніж *церква*. Загалом мікротопонімів із основами *монастир, монах* виявлено **33** одиниці.

Апелятив *костел* зі значенням «римсько-католицький храм». [СУМ, т. 4, с. 309] входить до таких мікротопонімів:

Коло костела, урочище – біля польського костела.

Костел 1) куток – де костел; Камінь-Каширський В; 2) ліс – де стояв польський костел.

Костельна, вулиця – де костел.

Костельна гора, куток – де був костел.

Костельне, поле – де був костел.

Етимологічно “католицька церква” прийшло до нас, швидше за все, з латині за посередництвом з польської [ЕСУМ, т. 3, с. 56]. Зауважу, що костелами на теренах Західної України позначають саме польську церкву. Найчастіше цей апелятив знаходимо, як було вже зауважено, на західноукраїнських територіях, оскільки під впливом Польщі поширився католицизм про віровчення та віросповідання західної християнської церкви. Сьогодні велику кількість костелів на території України зруйновано, на місці часто будують православні чи греко-католицькі храми. Проте мікротопоніми, попри зміну реалій, дотепер зберігають у своїй основі лексему *костел (костьол)* і, у такий спосіб, стають одним із найдостовірніших джерел, які свідчать про розповсюдження певного віровчення на території української держави у різні історичні віки.

Загалом такі мікротопоніми виявлено лише у «Словнику мікротопонімів та мікрогідронімів». Їх усього **6**. На Чернігово-Сіверщині не знайдено таких найменувань, мабуть, це мотивовано відсутністю костелів на цих локусах.

В аналізованих джерелах трапляються сакральні мікротопоніми, мотивовані апелятивами *клебанія* та *кляштор*:

Клебанія, поле – де зруйновані церковні бані.

Кляштор 1) куток – де був монастир; де був костел; 2) урочище – на місці польського монастиря.

Перший твірний апелятив у словниках функціонує як *плебанія* – «парафія католицького священика; садиба, подвір'я, дім парафіяльного католицького священика (клебанія — результат видозміни звукової форми плебанія, швидше за все, така видозміна мотивована діалектами)» [СУМ, т. 6, с. 573]; походить із польської мови [ЕСУМ, т. 4, с. 435]. Інший апелятив *кляштор* уживався для номінації католицького монастиря [СУМ, т. 4, с. 195]. За походженням, найімовірніше, це слово середньовісньонімецьке [ЕСУМ, т. 2, с. 471]; *плебанія* походить із польської мови.

Усього виявлено 5 мікротопонімів цієї групи.

Апелятив *каплиця* змотивував такі мікротопоніми:

Каплиця, урочище – де збудована каплиця; де проводили обряд поховання поляків.

Капличка 1) куток – де збудована каплиця; 2) урочище; 3) сінокіс – де була католицька капличка.

Цей апелятив уживається на позначення невеличкої споруди без віттаря для відправ і молитов [СУМ, т. 4, с. 95; Жайворонок, с. 273].

Вказані апелятиви не часто мотитвують мікротопоніми досліджуваних теренів (8 одиниць) вживаними. Це мотивовано, мабуть, тим, що вони часто були зруйнованими і забутими, а також, якщо вони розташовувалися біля церков, то церква, звісно, була домінантною.

Апелятив *фігура* запозичено з латинської мови [ЕСУМ, т. 6, с. 94], що означає «хрест із зображенням розп'яття або статуя святого, які ставили на великих дорогах, переважно на роздоріжжі [СУМ, т. 10, с. 584]. У мікротопоніміконі він уживається для позначення таких об'єктів:

Фігурка, куток – колись там стояв хрест, який селяни називали «фігурка», а поляки — «псягурка».

Фігура 1) частина – де стоїть хрест, який називають фігурою; 2) поле – де колись стояла фігура жінки; де колись стояв хрест; де стоїть пам'ятник воїну; 3) ліс – де колись пан позначив свою територію якоюсь фігурою; 4) урочище – де колись стояв великий хрест; 5) острівець на болоті – де стояла дерев'яна фігура.

Ян, куток – де колись стояла фігура святого апостола Івана.

Указані назви зафіксовано винятково у «Словнику мікротопонімів та мікрогідронімів» Г. Аркушина (3 одиниці). Спостерігаємо, що цей апелятив не є часто вживаним. Швидше за все це також пояснюється традицією ставити фігури на заході більше, ніж на півночі України. Також це мотивовано тим, що такі об'єкти часто руйнувалися, тому й стиралися з людської пам'яті.

Отож, загалом бачимо, що відапелятивні мікротопоніми є основою мікротопонімного сакрального простору. Найбільшу кількість назв виявлено таких, що мотивовані лексемами на позначення будівель або їх частин (*церква, монастир*). Також часто є вживаними мікротопоніми з твірними апелятивами *святий, хрест*.

2.2 Відонімні мікротопоніми

Відонімні утворення – це слова, що мають своєрідну значеннєву природу, зумовлену сутністю онімів та прагматично-емоційне функціональне

призначення⁴⁰. Найбільшою за обсягом групою відонімних утворень є відантропоніми. Відонімні похідні знаходимо й у мікротопонімії.

До складу сакральних мікротопонімів переважно входять антропоніми у повній формі. Твірні основи мікротопонімів найчастіше є носіями антропонімії спадщини. Проте таких мікротопонімів серед сакральних фіксуємо небагато. Зазвичай у сакральному фрагменті мікротопонімного простору використовували імена святих: *Марія, Анна, Петро* та ін.

2.2.1. Мікротопоніми, мотивовані агіонімами

Агіонім (від гр.: *agios* – священний, святий і *онута* – ім'я) — ім'я святого, один із видів власної назви. Агіоніми найбільш репрезентовані в церковно-історичній літературі, яка містить життєписи святих — агіографи (житія). Агіоніми вивчає агіоніміка — один із розділів ономастики. В українському мовознавстві, однак, ця наука спеціального статусу не здобула. Агіоніми розглядали здебільшого в контексті теологічної літератури (передусім у ХІХ столітті).

У лексикографічних джерелах лексема *святий* має такі трактування: «пов'язаний з релігією, богом, наділений божественною силою; який, за християнською релігією, провів життя в служінні богові й якого після смерті церква визнала небесним заступником віруючих» [СУМ, т. 9, с. 101]; «той, хто визначився своїм життям у любові до Бога й ближніх» [Жайворонок, с. 531].

За народним сприйняттям святий – той, що належить до істинного Бога чи людина, яка позначена божою благодаттю: «праведний», «непорочний», «який живе за правилами, приписаними християнською вірою», «угодник Божий, який насолоджується вічним блаженством». «Святі – лик мужів та

⁴⁰ Стасюк Т. В. Відонімні утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Д., 2005. 18 с.

жінок, що благогодили Богу подвигами християнської любові і благочестя, трудами добродійного життя, живучи в миру, у монастирях, у пустелях – усі праведні, преподобні, святителі, мученики, пророки та апостоли, благовірні, блаженні, сповідники, євангелісти...». [ЕССКУ, с. 728].

За канонами церкви, святі – це люди, «просвітлені словом мудрості», «зміцнені силою віри», «даром зцілення прославлені», «чудотворці та пророки», люди, які «вселили у своє серце Христа», «у смиренні життя своє проводили», «молитвою душу зцілювали», які «любов у серці своєму стяжали». Святі – це люди, які «серця свої у престол Господа уготовили», «благодаті Божественної тихе проявлення», «душі людські очищають», «чада богообрані», «честі християнської не осоромили», «злобу добром перемагали», «у відчай втіху дарують», «Любов'ю до всіх пломеніють», «заступники за нас перед Богом», «душі грішні до каяття наставляли», «в ангельський чин були возведені».

До святих відносять апостолів, пророків, патріархів, мучеників за віру і.т.д. Однак дослідниця релігійної лексики І. В. Бугаєва вважає необґрунтовано вузьким традиційне значення терміна *агіонім* як імені святого і пропонує вважати агіонімом “словосполучення, яке служить для іменування осіб або об’єктів, на яких спочиває благодать Божа через чин прославлення або освячення”⁴¹.

Серед зафіксованих сакральних мікротопонімів знаходимо приклади таких агіонімів:

Михайловець, урочище – де був монастир св. Михайла.

Свята Марія, криниця.

⁴¹ Бугаева И.В. Обозначения святости в ономастическом пространстве русского языка [Електронний ресурс] / Ирина Владимировна Бугаева. Режим доступу: <http://www.portalslovo.ru/philology/37388.php?PRINT=Y> 7.05.2011.

Свята Текля, урочище і пам'ятник черниціям-великомучениціям, які були закатовані татарами; одна з черниць — Текля — закінчила життя самогубством, щоб не бути покривдженою татарами.

Святої Анни, озеро – вода якого зцілила панну Анну.

Ян, куток н.п.п. – де колись стояла фігура святого апостола Івана.

Простежуємо також, що серед агіонімів у сакральному мікротопоніміконі, є не лише святі, але й звичайні люди (Анна), але вони теж пов'язані з сакральністю через зцілення. Та не варто забувати, що є і свята Анна, матір Марії. Єдине, що люди доповнюють сакральні локуси власними трактуваннями, розповідями очевидців, аби підкреслити релігійний статус об'єкта.

У народному світосприйнятті святий є не лише прикладом любові, моральних та християнських чеснот, але й є заступником, своєрідним помічником у різних сферах життя людини, цілителем та лікарем. Наприклад, свята Текля вважається християнською цілителькою, а святий Михайло – заступник воїнів. Через це місцеві жителі часто ставили фігурки святым, тим самим віддаючи шану певному святому. Пізніше ці фігури могли бути зруйнованими, але місцевість зберігала певну звичну назву для місцевих. Відагіонімічних мікротопонімів на північно-західних теренах України укладачам лексикону вдалося зафіксувати та зберегти всього **6** одиниць.

2.2.2. Мікротопоніми, мотивовані теонімами

Теонім — власна назва Бога, божества в будь-якій релігії, міфології, пантеоні, наприклад, Ісус Христос, Богородиця, Дажбог, Будда.

В українській ономастиці існують теоніми язичницькі та християнські, проте язичницьких практично не збереглося (мотивовано приходом

християнства у 988 р., а також що язичницькі теоніми були вживаними у розмовному побутуванні).

Досить рідкісними є мікротопоніми, мотивовані теонімами:

Боговиди, куток с. – де в одній родині обновилася ікона.

Боголюбщина, ліс – неподалік с. Боголюби.

Богомазове, поле.

Богородицьке, озеро.

Варто зауважити, що назва *Богомазове* могла не безпосередньо мотивуватися теонімом, адже богомазами доволі часто називали іконописців. Так чи по-іншому, в основі композитних мікротопонімів первісно закладена твірна основа **Бог**, що має такі значення: 1) у давньому народному світосприйманні — божество долі, щастя, блага, багатства і т. ін.; проти-ставляється небогу, знедоленості. Давні українці щиро вірили, що все робиться з Божої волі [Жайворонок, с. 43–44].

Також одиничний мікротопонім змотивований теонімом *Богородиця*, що є символом Матері, Цариці Небесної, Життя, Світла, Мудрості, Таїни, Любові; заступництва; радості і смутку; ідеалу жінки-матері; союзу божественного і земного; духовного порозуміння й очищення; володарки і надії всіх народів. Богородиця (Богоматір, Мадонна, Марія) – це назва матері Ісуса Христа у християнській релігії. Образ Діви Марії творився протягом двох тисячоліть. Багатостраждальна мати, яка розділила із сином тернистий життєвий шлях, всемілостива жінка, справедлива заступниця, світла, мудра, сповнена всеперемагаючої любові – такою постає Богородиця в проповідях, фольклорі, літературі, мистецтві [ЕССКУ, с. 79–80].

Нечасто мікротопоніми мотивовані лексемою **божий**:

Божя гора, пагорб – на якій чоловік побачив Божу Матір і вирішив попросити за свого хворого сина, а коли піднявся, то побачив струмок і почув

голос: «Побудуй церкву»; він так і зробив; куди люди ходили молитися під час потопу).

Божя Дарівка (одна із назв села Дарівка, де жили дуже набожні люди).

Отже, теоніми серед мікротопонімів є рідковживаними, можливо, це мотивовано тим, що переважна кількість сакральних мікротопонімів забулася серед місцевого населення, а також тим, що більшість назв утворено відапелятивним способом. Усього відтеонімних мікротопонімів виявлено **18** одиниць.

2.2.3. Мікротопоніми, мотивовані геортонімами

У сучасному мовознавстві поняття *геортонім* поки немає однозначного пояснення. У ширшому значенні під ним розуміють власні назви свят, а у вузькому – тільки назви релігійних свят, наприклад, Великдень, Різдво, Івана Купала та ін.

У лексикографічних джерелах зафіксовано такі визначення лексеми *свято*: «день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати» [СУМ, т. 9, с. 104]; «відзначуваний народним звичаєм або церквою день на честь якої-небудь події чи святого; християнські свята діляться на Господні, Богородичні й святих» [Жайворонок, с. 532].

Воскресінське, острів.

Всяночка, урочище – де палять вогонь усю ніч перед Великоднем.

Івана Купала, лісова галявина – де святкують Купала.

Купала 1) ставок – де святкують Івана Купала; 2) урочище – де святкували Купалу.

Купальське, болото – біля якого проводять свято Івана Купала.

Покровська, гора.

Покровське, урочище.

Покровська, куток.

Покрова, куток.

Покровський, випас.

Загалом виявлено **10** таких найменувань.

За словником В.Жайворонка, Великдень = Великодень = Великодні свята (святки) = Світла (Свята) неділя — 1) за церковним календарем, Свята Пасха, Воскресіння Господа Ісуса Христа, одне з найбільших після Різдва Христового свят; святкується в Україні ще з X ст.; настає весною в період з 22 березня/4 квітня по 25 квітня/ 8 травня і припадає на неділю; слово пасха походить від давньоєвр. «песах» (перехід, проходження), тому що виникнення свята пов'язане з визволенням єврейського народу від єгипетського полону та проходженням ним пустелі; у Біблії говориться, що востаннє Ісус Христос відзначив це свято у четвер, який потім назвали Великим, під час Таємної вечері зі своїми учнями; у перший день свята з червоним яйцем вітають одне одного словами «Христос воскрес!» і чують у відповідь «Воістину воскрес!»; великодня гра крашанками «на вбитки» і «качання яйцями» сягає ще дохристиянських часів; у свято водили хороводи, співали пісень; вважалося, що хороводи — частина весняного магічного дійства, бо ходіння по колу, яке знаменувало рух сонця, мало сприяти швидкому пробудженню та розвитку природи. Ніч під Великдень — обрядова ніч Великодніх свят; здавна в цю пору парубоцтво розпалювало вогонь (десь на горбі за селом або на майдані під церквою, щоб було далеко видно); для цього зрізали сухе дерево, — «бо в сухому дереві нечиста сила ховається»; вогонь з такого багаття символізує весняне очищення [Жайворонок, с. 69–70].

Івана Купала (Купайла) — старовинне народне свято на честь літнього сонцевороту, а з прийняттям християнства церква припасувала до нього день Різдва Іоанна (Івана) Хрестителя (Святого Пророка Предтечі); у

східнослов'янській міфології — Купайло (чи Купайла), Купало (чи Купала) — головний персонаж старовинного свята літнього сонцестояння (24 червня/ 7 липня) [Жайворонок, с. 257].

За народним світосприйняттям, купальські обряди та ритуали мали глибокий символічний зміст, пов'язувалися з міфологією, практичними потребами праукраїнців. Основою цих обрядодій були елементарні асоціації та імітативна магія. 24 червня (за старим стилем) сонце досягало зеніту своїх можливостей, і злі сили (відьми, чарівники), за народними віруваннями, ставали особливо небезпечними у цей день. Тому на Івана Купала переважали обряди очисного характеру. Стрибання через вогонь, купання у воді, «замаювання» зеленню хат символізувало очищення від впливу злих сил. «Чільне місце в купальській обрядовості посідала ідея плодючості. Вона виражалася в асоціативних зв'язках міжродючістю природи і жіночою фертильністю: чітко простежується прерогатива дівчат і жінок в обрядових діях (розпалювання купальського вогню, виконання пісень, вінкоплетіння, прикрашення купальського деревця, збирання ягід, зілля»⁴².

Покрова = Покров — за церковним календарем, православне свято, що відзначається 1/14 жовтня як свято Покрова Пресвятої Богородиці та Пріснодіви Марії; за повір'ям, Покров (Покрова) — покровитель (покровителька) весілля, тому кажуть: «Прийде Покров — дівці голову покриє» (за традицією, голову покривали заміжній жінці; при цьому під покровою розуміли омофор, що первісно був хусткою чи шаликом); у січовій церкві Святої Богородиці на Запорозжі був напис: «Покрий нас чесним своїм покровом і ізбави нас ог усякого зла»; стару покровську традицію, що сягає часів Запорозької Січі, відновило в 1942 році командування Української повстанської армії, проголосивши Покрову Святої Богородиці своєю

⁴² Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні. К., 1990. С. 120.

опікункою, а свято Покрови — Днем армії; як відомо, образ Покрови був розшитий на корогвах козаків, які виступали проти турків і татар; співали: «Нам допоможе святий Юр і Пречиста Мати турка воювати» [Жайворонок, с. 463].

Отже, як бачимо, мікротопоніми, мотивовані назвами свят, не є часто вживаними, проте такі свята, як Великдень, Івана Купала та Покрова досить популярні серед місцевих жителів. Найчастіше назви мотивовані обрядовістю наших предків, їхнім святкуванням на певних теренах. Свято Покрови, як підтверджує зафіксований мікротопонімний матеріал, є найбільш поширене серед мотивувальних основ.

Сакральний мікротопонімікон, представлений у проаналізованих лексикографічних джерелах дає підстави зробити такі висновки:

- відапелятивних утворень значно більше, аніж відонімних – **235 : 34**;
- серед відапелятивних мікротопонімів домінують утворення, мотивовані такими культовими спорудами, як *церква, монастир* і под.;
- з-поміж відонімних у пріоритеті відтеонімні мікротопоніми.

Отож, сакральний фрагмент мікротопонімного простору відображає ціннісні орієнтири українського народу. Попри те, що у деяких населених пунктах могли бути втрачені сакральні споруди, їхнє існування все ж продовжується у сакральних локусах. Це підтверджує тривалість таких найменувань у часі. Зважаючи на доволі значну частку сакральних одиниць у мікротопоніміконі, можна говорити про їхні важливі функції у житті мешканців – насамперед захисну та емоційну.

ВИСНОВКИ

Дослідження сакральної мікротопонімії північних і західних теренів України підстави зробити певні висновки щодо особливостей назвотворення на вказаній території. Аналіз пропріативів крізь призму семантики, структури та лінгвокультурологічних особливостей дозволяє сформулювати певні підсумкові положення.

Мікротопоніми – це власні найменування дрібних географічних локусів, наприклад, кутків села, урочищ, лісів, полів, сінокосів тощо. З'ясовано, що мікротопоніми відіграють важливу роль у житті людей.

Термін *мікротопонім* на сьогодні залишається дискусійним. Чи не вперше його запропонував О. С. Мельничук у 1957 р. у праці «Топоніміка Кодимського району Одеської області». Мікротопоніміка пройшла тривалий шлях розвитку: від звичайного фіксування власних назв, розгляду їх як історичних та географічних об'єктів до цілком самостійної галузі мовознавства. Нині з'являються нові підходи до вивчення назв малих географічних об'єктів.

Ще із давніх часів сакральні локуси були часто вживаними серед місцевого населення. Спочатку це були язичницькі назви, а згодом стали називати локуси християнськими найменуваннями. Це було спричинено подіями 988 р.

Праць, присвяченим сакральному фрагменту топонімного простору, сьогодні в українській ономастиці не так і багато. Інколи дослідники виділяли сакральні найменування у контексті аналізу регіональних мікротопонімів.

Базовою метою сакралізації простору було сприйняття природного об'єкта як святини. Поширення легенд про дива, які, ймовірно, здійснювались біля об'єктів, прискорюють перебіг їхньої сакралізації. Серед локальних об'єктів часто сакралізуються джерела, криниці, поля, ліси, дороги.

Загалом усі сакральні мікротопоніми, які збережені в аналізованих лексикографічних джерелах, умовно формують дві групи: відапелятивні та відонімні, у межах яких виділено декілька підгруп. Найбільшу кількість сакральних мікротопонімів становлять відапелятивні (235). Одиниці, мотивовані назвами сакральних споруд або їхніми частинами, становлять домінанту: *Церковний бік, Церковний ліс, Монастирище, Кляштор*. Варто зауважити, що семантичне наповнення сакрального мікротопоніма переважно збігається із його формою: *Прицерків 'я* – район біля церкви.

Також досить часто вживаються мікротопоніми з твірними апелятивами *святий, хрест*: *Святе болото, Хрести*. Інколи номінація *святий* могла додаватися і до такого об'єкта, який у народному світосприйнятті асоціювався з негативним локусом (*болото*).

Місцеві мешканці у кожному з регіонів часто ставили фігури святим. Деякі з них збереглися до наших часів, проте навіть якщо вони були зруйнованими у часи рядянського періоду, то народ зберіг пам'ять про них у мікротопонімах: *Фігура, Фігурка*.

Домінування відапелятивних сакральних мікротопонімів, мабуть, можна пояснити тим, що переважна їхня більшість пов'язані з назвами культових споруд, які частіше зберігаються, більш оповиті легендами та мають вагоме сакральне значення для людей.

З-поміж відонімних сакральних мікротопонімів (34) переважають одиниці, мотивовані теонімами: *Боголюбщина, Божа гора, Богородицьке*. Менша частотність уживання відагіонімних мікротопонімів (*Свята Марія, Свята Текля*). Матеріал дослідження довів, що у сакральному просторі можуть співживатися релігійні геортоніми (*Покровське, Воскресінське*) та язичницькі (*Купала*).

Для мешканців населених пунктів сакральні локуси надзвичайно значимі у їхньому житті, адже вони відбивають не тільки вірування, символіку та християнське значення для людей, але й служать орієнтирами у їхньому повсякденному житті. Також спостережено, що сакральні мікротопоніми чи не найбільше оповиті різними легендами та переказами.

Отож, фрагмент сакрального простору в українському мікротопоніміконі представлений найменуваннями, мотивувальні основи яких втілюють ціннісні орієнтири народу: Бог, святість, символічність.

Варто зберігати, фіксувати та розповсюджувати інформацію про мікротопоніми серед молодого покоління у школах. Необхідно розробляти факультативи в школах для поглибленого вивчення топонімів і мікротопонімів для того, щоб учні не тільки пам'ятали, а й зберігали та використовували мікротопоніми. Це, своєю чергою, допоможе глибше ознайомитися зі світосприйняттям наших предків.

Перспективність сакральної мікротопонімії очевидна, оскільки вона вартісна не тільки з погляду ономастики, мовознавства, а й з погляду, релігії, географії, культурології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 6: У–Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Наукова думка, 2012. – 568 с.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди; [заг. ред.: В. П. Коцур та ін.]. – Вид. 5-те, допов. і випр. – Корсунь-Шевченківський: Вид. В. М. Гаврищенко, 2015. – 911 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006.
4. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : У 2-х томах / Упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2006–2007.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
6. Павленко С.О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2013 р. – 600 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамович Е. М. Топонимия и микропонимия Случчины : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Минск, 1966. 20 с.
2. Баньої В. Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа : (на матеріалі українських говірок Закарпаття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
3. Белей О. Місце українських сакронімів у національній онімній системі: Вроцлав, 2016. 9 с.
4. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. 209 с.
5. Бірыла М. В. Беларуская анамастыка (З гісторыі развіцця. Сучасны стан. Перспектывы і напрамкі). Повідомлення української ономастичної комісії. Вип. 7 / ред. кол.: П. Левченко та ін. Київ : Наукова думка, 1968. С. 30–37.
6. Бірыла М. В. Мікратапанімія Беларусі. Матэрыялы. Мінск : Навука і тэхніка, 1974. 326 с.
7. Бугаева И.В. Обозначения святости в ономастическом пространстве русского языка [Электронный ресурс]. URL: <http://www.portalslovo.ru/philology/37388.php?PRINT=Y> 7.05.2011.
8. Воловик В. В. Категории сакрального ландшафта. *Географический вестник*. 2013. Вып. 4 (27). С. 26–34.
9. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
10. Дуйчак М. Мікротопонімія українських сіл Східної Словаччини. (Лексико-семантичні групи та структура). *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*. Братислава : Словацьке пед. вид-во, 1994. С. 260–372.

11. Емельянович В. М. Микротопонимия северо-западной части Брестской области : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Минск, 1982. 25 с.
12. Канська В. В. Конструктивно-географічний аналіз антропогенних історико-археологічних заповідних об'єктів Поділля. *Наукові записки Вінницького педуніверситету*. Вип. 21. 2010. С. 108.
13. Карпенко Ю. А. Свойства и источники микротопонимии. *Микротопонимия: материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 15–22.
14. Кириллова Л. Е. Микротопонимия бассейна Валы (в типолог. освещении) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.07. 1993. 23 с.
15. Климец Ю. Купальська обрядовість на Україні. К., 1990. С. 120.
16. Климова Л. А. Нижегородская микротопонимия в языковой картине мира : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Москва, 2008. 65 с.
17. Климова Л. А. Региональная ономастика. Микротопонимия Арзамасского района Горьковской области. Горький, 1985. 97 с.
18. Кулаков В. В. Гуманістичний ресурсний потенціал ландшафтних комплексів (на прикладі півдня Миколаївської області): Автореф. дис. ... канд. географ. наук. К., 2011. С. 13.
19. Кузнецова Н. А. Словарь микротопонимов Пензенской области. Пенза : Изд-во ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2003. 125 с.
20. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2004. 20 с.
21. Лучик В. Сакральні мотиви в топонімії центральної України: Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Випуск 509 — 511. Слов'янська філологія. С. 284.

22. Мельник Т. І. Природно-заповідні території Вінниччини. *Подільська старовина*: Наук. зб. Вип. IV / Вінниц. обл. краєзн. музей. Вінниця, 2008. С. 397–402.
23. Мельничук О. Топоніміка Кодимського району, Одеської області. *Мовознавство*. 1957. Т. XIV. С. 52–61.
24. Микротопонимия : материалы совещания / отв. ред. О. Ахманова. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1967. 156 с.
25. Михальчук О. І. Микротопонімія Підгір'я : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1998. 16 с.
26. Никонов В. А. Введение в топонимику. Москва : Наука, 1965. 180 с.
27. Никонов В. А. Научное значение микротопонимии. *Микротопонимия : материалы совещания / отв. ред. О. Ахманова*. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 5–14.
28. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (Проект). *Повідомлення української ономастичної комісії*. Вип. 1 / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ : Наукова думка, 1966. С.24–43.
29. Окладникова Е. А. Сакральный ландшафт: теория и эмпирические исследования: монография. М.-Берлин, 2014. 230 с.
30. Отрошко Л. Теоретико-методологічні засади дослідження сакральної символіки в українознавстві. *Український альманах*. Вип. 7. 2012. С. 184–185.
31. Подольская Н. В. Микротопонимы в древнерусских памятниках письменности. *Микротопонимия : материалы совещания / отв. ред. проф. О. Ахманова*. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 39–53.
32. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А. В. Суперанская. 2-е изд., переработ. и доп. М. : Наука, 1988. 192 с.
33. Поляруш Т. И. Сравнительное исследование словообразования гидронимии, микротопонимии и ойкономии (на материале топонимии северо-

восточного Левобереж्या Украины) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.661. Київ, 1971. 24 с.

34. Прищепчик А. М. Микротопонимия Столбцовщины : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10661. Минск, 1970. 21 с.

35. Проць О. І. Мікротопонімія півночі Львівської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова». Львів, 2011. 18 с.

36. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. Т. І. Рівне, 1990. 206 с.

37. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Львів, 2007. 20 с.

38. Сакральна мікротопонімія в українському ономастиконі / Н. Сокіл-Клепар. *Народознавчі зошити*. 2014. № 4 (118). С. 771–777.

39. Стасюк Т. В. Відонімні утворення : структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Д., 2005. 18 с.

40. Суперанская А. В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. *Микротопонимия : материалы совещания* / отв. ред. О. Ахманова. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1967. С. 31–38.

41. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.

42. Толбина Т. В. Микротопонимия Воронежской области: особенности номинации : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2003. 20 с.

43. Українська минувшина. К., 1993.

44. Українська мова. Енциклопедія / ред. кол.: В. М. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія»ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

45. Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01. Чернівці, 1996. 24 с.

46. Шудляк Н. Юсафатова долина – історія і сьогодення. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 49. К., 2016. С. 146–156.

47. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая российская энциклопедия, 1998. 685 с.

48. Яценко А. И. Лингвистический анализ микротопонимов определённого региона : курс лекций для студентов филологических факультетов педагогических институтов. Вологда, 1977. 60 с

49. <https://docplayer.com/26619181-Novgorodskie-kresty-iz-istorii-novgorodskih-drevnostey.html>

50. <https://zbruc.eu/node/26091>

ДОДАТОК

Показчик сакральних мікротопонімів

- Біля Хреста, ліс – с. 32*
Біля церкви, поле – с. 35
Боговиди, куток с. – с. 46
Боголюбщина, ліс – с. 46
Богомазове, поле – с. 46
Богородицьке, озеро – с. 46
Божя гора, пагорб – с. 47
Божя Дарівка – с. 47
Вихрестів луг, луг – с. 32
Воскресінське, острів – с. 47
Всяночка, урочище – с. 47
Доцерків 'я, куток – с. 35
Друга хресна, вулиця – с. 32
Едем – район – с. 30
За церквою, куток – с. 35
Зацерква, вулиця, куток – с. 35
Зацерків 'я, куток, дорога – с. 35
Зацерківіє, вулиця – с. 35
Зацерківці, куток – с. 35
Івана Купала, лісова галявина – с. 47
Каплиця, урочище – с. 41
Капличка, куток, урочище, сінокіс – с. 41
Клебанія, поле – с. 41
Кляштор, куток, урочище – с. 41
Коло костела, урочище – с. 40

Коло церкви, урочище – с. 35
Костел, куток, ліс – с. 40
Костельна гора, куток – с. 40
Костельна, вулиця – с. 40
Костельне, поле – с. 40
Криж, куток – с. 34
Крижева, перехрестя – с. 34
Крижик, ліс – с. 34
Купала, ставок, урочище – с. 47
Купальське, болото – с. 47
Мертвий хрест, куток – с. 32
Михайловець, урочище – с. 45
Монастир, куток. – с. 39
Монастирок, пагорб, хутір – с. 39
Монастирська дорога – с. 39
Монастирська, куток – с. 39
Монастирське, поле – с. 39
Монастирський хутір – с. 39
Монастирщина, ліс, куток – с. 39
Монах ліс, ліс – с. 39
Монахи, поле, болото, сінокіс – с. 39
Монахівка, куток – с. 39
Монахове, поле – с. 39
Намастирі, сінокіс – с. 39
Павлиний хрест, хрест у лісі – с. 32
Передцерковці, вулиця – с. 35
Підцерква, вулиця – с. 35

Підцерківська, дорога – с. 35
Покрова, куток – с. 48
Покровська, гора – с. 48
Покровська, куток – с. 48
Покровське, урочище – с. 48
Покровський, випас – с. 48
Понад церквою, дорога – с. 35
Прицерква, куток – с. 35
Прицерків'я, район – с. 35
Прицерківна, вулиця – с. 35
Рай – урочище – с. 30
Райгородок, куток с. – с. 30
Райське, джерело – с. 30
Свята галявина, – с. 29
Свята гора, гора – с. 29
Свята криниця, криниця – с. 29
Свята Марія, криниця – с. 45
Свята Текля, урочище – с. 45
Святе болото, болото – с. 29
Святе озеро, озеро, ставок – с. 29
Святе, озеро, сінокіс – с. 29
Святець, луг – с. 29
Святий вир, урочище – с. 30
Святий дух, насип – с. 30
Святий лісок, урочище – с. 30
Святий оберіг, хрест – с. 30
Святий, ліс – с. 29

Святиня, місце в лісі – с. 30
Святої Анни, озеро – с. 45
Стара церква, поле – с. 35
Стерженський хрест, урочище – с. 32
Фігура, частина с., поле, ліс, урочище острівець на болоті – с. 42
Фігурка, куток – с. 42
Хрест, ліс, урочище, болото, перехрестя, куток с. – с. 32
Хрести, ліс, сінокіс, частина болота, пасовище – с. 33
Хрестик, поле – с. 33
Хрестова, вулиця, гора – с. 33
Хрестовий берег, берег – с. 33
Хрестське, ліс, пасовище – с. 33
Церквиця, куток, озеро – с. 35
Церквище, урочище – с. 36
Церквянський, куток с. – с. 36
Церківка, урочище – с. 36
Церківця, куток с. – с. 36
Церковинське, поле – с. 36
Церковисько, куток – с. 36
Церковка, долина, куток с. – с. 36
Церковки, поля – с. 36
Церковна дорога, дорога – с. 36
Церковна нивка, ліс – с. 36
Церковна яма, урочище – с. 36
Церковна, вулиця, стежка, гора – с. 36
Церковне багно, болото – с. 36
Церковне, поле, пасовище, куток, ліс, джерело, урочище, сінокіс – с. 36

Церковний бік, куток – с. 36

Церковний ліс, ліс – с. 36

Церковний провулок, провулок – с. 36

Церковний, ліс, куток, горб – с. 36

Церковня, куток, вулиця – с. 37

Церковця, ліс – с. 37

Чесний хрест, район м., куток – с. 33

Ян, куток – с. 42